

„Geef de natuur de ruimte zodat zij haar toekomst kan beleven”

door Hein van Bohemen

De artikelen van Van Bohemen (1984) en Dekker en Van Leeuwen (1985) verduidelijken de door hen meest relevant te achten uitgangspunten, met consequenties hiervan voor de doelstelling, de maatschappelijke positie en de strategie van het natuurbehoud in Nederland.

De grondslag voor de ontstane verschillen is te zoeken in de wijze waarop zij de plaats van de mens in de biosfeer beoordelen. (Biosfeer is het deel van de aardlaag en van de dampkring waarin leven mogelijk is).

Ik ga uit van de gedachte dat de natuur er is en dat natuurbehoud en -beheer er naar streven de biosfeer zo integraal mogelijk door te geven aan de na ons komende mensengeneraties. Ik baseer dit op:

- a. Een categorisch imperatief (onvoorwaardelijk zedelijk gebod): Het behoort tot de verantwoordelijkheid van de mens om het leven, en de daarbij behorende systemen en processen, te respecteren.
- b. De betekenis die de natuur voor de mens heeft.

De „Werkgroep nieuwe natuurbescherming”, waarvan Dekker en Van Leeuwen deel uitmaken, gaat van de gedachte uit dat natuur(reservaten) en natuurlijke elementen in het landschap zo functioneel mogelijk ten behoeve van de mens benaderd dienen te worden; functies van de natuur moeten zo geleid worden dat deze economisch nut hebben.

Natuurbescherming wordt in die zin dan ook alleen om der wille van de mens bedreven waarbij de werkgroep nieuwe natuurbescherming er vanuit gaat dat natuurbehoud dan gemakkelijk „meegenomen” wordt in de maatschappelijke ontwikkelingen.

In dit licht kunnen uitspraken van Dekker en van Van Leeuwen beschouwd worden. Op blz. 68 vermelden zij: „Westhoff en Weeda (1984) hebben het alleen over de 440 door hen belangrijk geachte soorten”.

Dekker en Van Leeuwen willen kennelijk niet inzien dat het hier juist gaat om plantesoorten die milieudifferentiatie aanduiden. Natuurbehoud en -beheer is mijns inziens oecologisch te vertalen door: behoud van milieudifferentiatie. Dit streven speelt in de beschouwing van de werkgroep nieuwe natuurbescherming nauwelijks een rol; wat deze werkgroep voorstaat leidt tot nivellering van natuur en landschap. Haar streven is immers de natuur functioneel voor de mens te doen zijn, met veronachtzaming van het oude adagium (sprekwoord): „Natuurbehoud en natuurbeheer stre-

ven naar differentiatie, agrarische bedrijvigheid naar nivellering.”

Als doelstelling van natuurbehoud geldt het behouden van differentiatie en diversiteit aan (spontane) vegetatie en alles wat daar aan fauna-elementen bijhoort (zie Anonymus, 1984). De doelstelling van de landbouw is een zo hoog mogelijke produktie van voedingsgewassen tegen zo min mogelijke kosten (zie Structuurschema voor de Landinrichting).

De opsomming (op blz. 68 van het artikel van Dekker en Van Leeuwen) van de toename van allerlei vogel- en plantesoorten, die op zich beschouwd interessant en positief beoordeeld kan worden, is echter misleidend. De situatie is niet zo rooskleurig als Dekker en Van Leeuwen schetsen.

Herfsttijloos komt voor in vochtige bossen en vochtige graslanden. Beschermd.

Dekker en Van Leeuwen halen resultaten aan van het onderzoek dat in West-Nederland heeft plaatsgevonden (Vogelwerkgroep Avifauna West-Nederland, 1981). Daaruit blijkt dat de laatste tijd meer vogelsoorten in aantal zijn toegenomen dan verdwenen of afgenomen. Een positief te waarderen ontwikkeling. Het verdwijnen van soorten is echter van een andere orde dan areaaluitbreiding. Voorts is het van groot belang inzicht te hebben, welke soorten toe- of afnemen. De toename betreft voornamelijk algemene soorten. Zeldzame en kwetsbare soorten verminderen of verdwijnen. De mens heeft door zijn ingrepen het landschap meer aantrekkelijk gemaakt voor vogels, maar het is een variatie die wel vrijwel overal hetzelfde is, hetgeen in feite een vervlakking betekent. Voorts geven Dekker en Van Leeuwen aan dat de roofvogels zijn toegenomen. Dat kan overigens niet op naam van de „nieuwe natuurbescherming” geschreven worden (wat zij overigens ook niet doen), maar het is wel te danken geweest aan de inzet van wat zij beschouwen de „traditionele natuurbeschermers”. Uiteindelijk heeft dit geleid tot het verbod en de beperking van het gebruik van bepaalde bestrijdingsmiddelen. Dekker en Van Leeuwen schrijven op bladzijde 68: „In de Noord-oost-polder, een typische productiepolder, hebben zich 40 jaar na haar ontstaan al meer dan 500 soorten hogere planten gevestigd en die ontwikkeling lijkt niet voltooid (Bremer, 1982)”. Bremer (1982) zelf merkt echter het volgende op: „Een groot deel van de polder is arm aan planten en dieren en voor de natuurliefhebber weinig aantrekkelijk”. Wat volgens Bremer (1982) interessant is, is het oostelijke randgebied, waar een aantal „natuurgebieden” voorkomen. Die zijn juist interessant vanwege de aanwezigheid van bijzondere milieu-omstandigheden (zie figuur 9.16 uit de publicatie van Bremer). Het is dus van groot belang bij de beoordeling of een gebied interessant is zich te realiseren waar die 500 plantensoorten op slaan. Gebieden met moderne, intensieve vormen van gebruik, zoals de N.O.-polder zijn arm aan gevarieerd biologisch leven.

De lezer begripte mij goed. Ik heb wel oog voor de aanwezige organismen in een rationeel gebruikt cultuurlandschap. Zo vinden bijvoorbeeld ganzen en zwanen in de polder een interessant overwinteringsbiotoop. Maar als men zich op één of enkele soorten richt, betekent dit dat vele andere geen levensmogelijkheden wordt geboden, hetgeen verarming inhoudt.

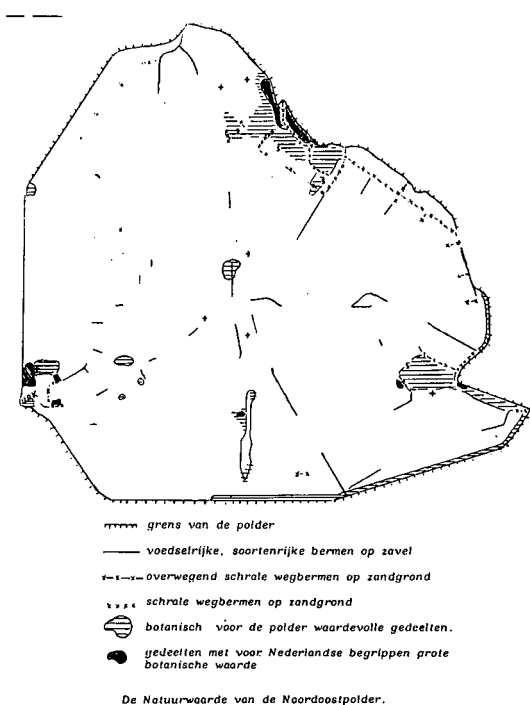
Dat die verarming inderdaad aanzienlijk is, wil ik nog eens illustreren met enkele voorbeelden.

In een recent uitgebracht advies van de Natuurbeschermingsraad (1985) over de noodzaak tot bescherming van vlinders het volgende citaat: „De Nederlandse dagvlinderfauna is in de laatste decennia zeer sterk achteruitgegaan. Uit de voorlopige resultaten van de dagvlinderkartering blijkt, dat van de helft van de 68 in

ons land als standvlinder (dier dat gehele jaar door in Nederland aanwezig is) te beschouwen soorten het areaal sterk is ingekrompen. Tenminste 8 soorten werden in het geheel niet meer aangetroffen, terwijl van 10 soorten slechts 3 of minder vindplaatsen vastgesteld konden worden. Voorts kan geconstateerd worden,

Randstad en broedvogels

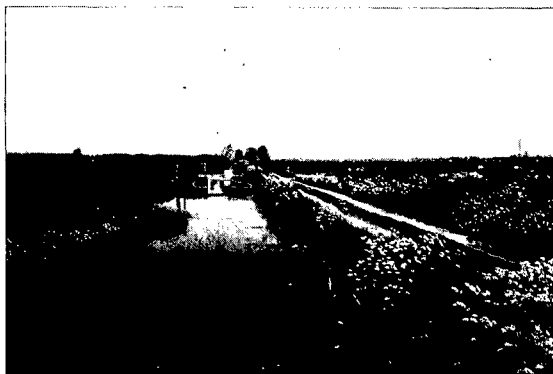
dat het merendeel van de dagvlindersoorten nagenoeg alleen nog te vinden is in natuurgebieden.

De belangrijkste oorzaak voor de geschetste achteruitgang vormt het verloren gaan van geschikte biotopen. Hierbij moet worden gedacht aan aantasting en ontginning van natuurlijke elementen, verdwijnen van half-natuurlijke situaties, intensivering van grondgebruik, onjuist beheer. Voorts speelt een belangrijke rol de versnippering van het landschap door landinrichtings- en infrastructuurwerken (het totaal van onroerende voorzieningen zoals wegen, bruggen, vliegvelden enz.), van houtwallen en andere lijnvormige elementen, waardoor uitwisseling onmogelijk wordt, de kans op uitsterven wordt vergroot en de mogelijkheden tot herstel en ontwikkeling worden gefrustreerd."

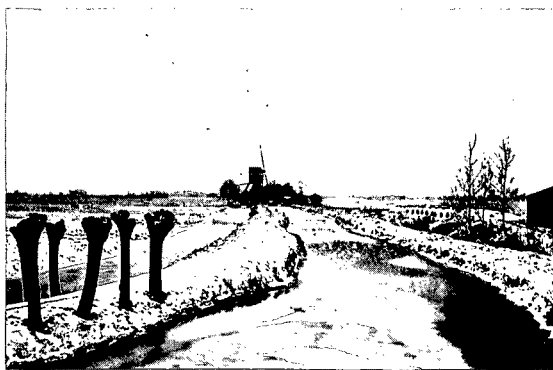
In een inventarisatierapport over de vegetatie van de Krimpenerwaard, dat verschenen is ten behoeve van het zogenaamde landinrichtingsproject Krimpenerwaard (Anonymus, 1985) komt het volgende naar voren.

Door Mayenburg & Den Breejen (1976) is in de periode 1974-1975 een inventarisatie uitgevoerd van sloten waarin krabbescheer aspectbepalend voorkwam. Krabbescheer is een belangrijke indicator voor een, biologisch gezien, interessant slootmilieu. De verspreiding van de soort blijkt in de bijna tien jaar, die sindsdien verstreken zijn, niet wezenlijk veranderd te zijn. Wel is er een aanzienlijke achteruitgang in mate van voorkomen opgetreden. Het totale aantal sloten waarin krabbescheer dominant van 1982 tot 1984 aanwezig was bedroeg slechts 25% van dat van 1974 tot 1975. De achteruitgang trad overal in ongeveer dezelfde mate op. Mogelijke oorzaken zijn een verslechtering van de waterkwaliteit en een hogere frequentie en ingrijpender methode van het schonen van de sloten. Indien de afname in dit tempo doorgaat, kan het, tot voor kort zo gewone beeld van met krabbescheer gevulde sloten, binnen enkele jaren uit de Krimpenerwaard verdwenen zijn. Eveneens werden door Mayenburg & Den Breejen (1976) een groot aantal landschapselementen onderzocht op het voorkomen van min of meer bijzondere plantesoorten. Van 59 van deze elementen (veenputten, bosjes, moerassige oevers, enz.) werd nagegaan hoeveel van de door Mayenburg & Den Breejen gevonden soorten in 1982-1984 nog werden aangetroffen. Bij meer dan de helft (31) van de objecten bleek een duidelijke afname van het aantal bijzondere soorten te zijn opgetreden (afname van meer dan 50% van het aantal soorten; indien drie of minder soorten aanwezig waren een afname van nul). Bij nog eens 13 objecten was er een minder grote afname van het aantal soorten, zodat slechts van 15 objecten (25%) vaststaat dat er geen of slechts een geringe achteruitgang is opgetreden. De oorzaken van

deze achteruitgang zijn gelegen in de intensivering van het grondgebruik. Veenputten en sloten worden gedempt, bosjes worden opgeruimd en laaggelegen drassige hooilanden en moerassige oeverstroken worden opgebaggerd, teneinde de oppervlakte aan grasland te vergroten en een efficiëntere bedrijfsvoering mogelijk te maken. Een hogere veebezetting en een intensiever slootonderhoud dragen bij tot het verdwijnen van karakteristieke vegetaties op plaatsen die niet door bovengenoemde maatregelen zijn aangetast. Voorts blijkt uit genoemd rapport dat de aanwezigheid van gevarieerde oevervegetaties op de ver van de boerderij gelegen percelen mogelijk reeds in een zelfde situatie gera-

Krimpenerwaard, zomeraspect

Krimpenerwaard, winteraspect

Krimpenerwaard, sloot met krabbescheer

ken en over niet al te lange tijd verdwenen zullen zijn. Voorts bleek in eertijds gevarieerde graslanden waar thans veel storingsindicatoren voorkomen, zoals herderstasje en vogelmuur, dat de veldzuring in zulke graslanden grote, dunne bladeren vormt, in tegenstelling tot graslanden waarin storingsindicatoren ontbreken en waarin de veldzuring kleine, stevige bladeren vormt. De eerstgenoemde groeivorm is kenmerkend voor een plant die aan de bovengrens van zijn oecologische amplitudo voorkomt. De betreffende onderzoekers stellen dat het vrijwel zeker is dat in zulke gevallen de bemesting van deze hooilanden plotseling sterk is verhoogd, waarbij veldzuring en andere voor hooilanden kenmerkende soorten binnen één of enkele jaren zullen zijn verdwenen, mede als gevolg van vaker maaien. De ernst van de situatie in zijn algemeenheid in Nederland werd recent nog eens bevestigd door de Adviesgroep Vegetatiebeheer van het Ministerie van Landbouw en Visserij (1985): „Het is namelijk niet te ontkennen dat de huidige agrarische produktiemethoden inheemse plantesoorten weinig overlevingskansen bieden.”

Men noeme het een „benauwde, haast fatalistische visie”, in alle objectiviteit moet toch worden vastgesteld dat tot dusverre het aantal voorbeelden van positieve ontwikkelingen nog niet opweegt tegen dat van negatieve ontwikkelingen. Ook hier begripte men mij goed. Ik heb natuurlijk oog voor, en beoordeel deze verder positief, de vele goede initiatieven van de natuurtechnische milieubouw die interessante resultaten oplevert. De genoemde voorbeelden, die nog met vele uitgebreid kunnen worden geven aan dat naast kwantitatieve aspecten (aantal soorten) ook kwalitatieve aspecten (om welke soorten en vormen gaat het) een rol spelen en dat heeft niets te maken met een nostalgisch terugkijken naar de natuur van vroeger òf dat we met minachting neer zouden kijken op de „cultuurvolgers” onder planten en dieren (blz. 68).

In de eerste kolom van blz. 69 wordt gesproken over „boeren en natuurbeschermers als bondgenoten”. Dit is een contradictio in terminis, een tegenstrijdigheid in de bewoordingen. Ik zou echter de laatste zijn om niet de betekenis in te zien van het samenwerken, in de vorm van onderhouds- en beheersovereenkomsten bij behoud en beheer van, natuurwetenschappelijk gezien, waardevolle elementen en gebieden. Ik denk dat die samenwerking wel op een ander „niveau” zal moeten plaatsvinden dan de werkgroep nieuwe natuurbescherming zich dat voorstelt. Moderne agrarische bedrijfsystemen onderscheiden zich door standaardisatie van de bedrijfsvoering, door dynamiek en door grote afhankelijkheid van externe produktiemiddelen. In veel natuurlijke systemen is het juist andersom. Zelf heb ik in mijn artikel overigens voorbeeldsgewijs aangegeven (zie stelling 1) hoe ik mij een samenwerking zou kunnen voorstellen, naast een veelheid van andere maatre-

gelen die nodig zijn wil er echt van een harmonische samenwerking tussen natuur en mens sprake zijn. Ik denk hierbij bijvoorbeeld aan het idee om een strook van circa 3 m langs waterlopen, wegen en houtwallen uit de cultuur te nemen of minder intensief te gebruiken; hierdoor wordt aan vele organismen, die in een agrarische monocultuur geen levensmogelijkheden hebben, levensruimte geboden. Boeren zijn dan in dergelijke terreinstroken medegebruikers met wie zo goed mogelijk afspraken gemaakt moeten worden, zoals ook op het gebied van industrie, recreatie en dergelijke.

Over „onderzoek” wordt op blz. 69 door Dekker en Van Leeuwen opgemerkt dat dát een van de traditionele functies van de natuur is die aan herwaardering toe is. In het betoog wordt helaas de oecologie met de landschapsoecologie verward. Het onderzoek naar oecologische grondslagen (in de wijde zin van het woord) kan slechts optimaal geschieden in terreinen met hoge natuurwaarde. Daarom is èn de aanwezigheid van gave natuurterreinen èn fundamenteel oecologisch onderzoek *conditio sine qua non* (noodzakelijk) voor werkelijk natuurbewoud, natuurbeheer en natuurontwikkeling. Verarmde, genivelleerde natuurterreinen leveren onderzoek met een verminkt beeld, hoe verfiind het instrumentarium ook moge zijn. Daarmee is natuurlijk niet gezegd dat landschapsoecologisch onderzoek niet van waarde zou zijn, maar men moet wel de reikwijdte van het één en van het ander op de juiste wijze weten te schatten. Ik denk daarbij dat het van groot belang is een wetenschap natuur/mens of landschap/mens tot ontwikkeling te brengen, die de grondslagen formuleert en onderzoekt voor een duurzaam landgebruik, waarbij de mens niet tegen de natuur werkt, maar zich invoegt in de natuur. Dekker en Van Leeuwen stellen vervolgens „de ecologie van Odum” tegenover de „evolutionaire biologie”. Helaas moet ik zeggen. Het gaat Odum niet om een ecologie die de mens als beheerstechniek kan gebruiken, maar hij leert ons juist dat de natuur eigen wetten heeft. Zo geeft m.i. de vegetatiekunde bij voorbeeld, een goed inzicht in het zich stap voor stap voltrekken van soms grillige pioniersituaties naar natuurlijke evenwichten, met alle tussentijdse schakels, hun wezen en hun wetmatigheden.

De esthetische functie is een ander voorbeeld van een traditionele functie van de natuur die volgens Dekker en Van Leeuwen aan herwaardering toe is. Zij achten een natuurverbeelding, die meer aansluit bij kenmerken als „dynamiek, niet-evenwichtssituaties, wanorde, eenvormigheid, groei en verval” van grotere betekenis dan die van „stabiliteit, evenwicht, samenhang, orde en diversiteit”. Zowel de eerste groep als de tweede groep van kenmerken kunnen toegeschreven worden aan bepaalde oecosystemen, met elk hun karakteristieke organismensamenstelling. Het gaat mij te ver om voor de eerstgenoemde te kiezen. Het terugkijken in de tijd is

iets anders dan terugverlangen, hetgeen het natuurbehoud wel in de schoenen geschoven wordt. Het natuurbehoud van nu streeft niet naar het heerlijke landschap van bijvoorbeeld de impressionisten. Maar een terugblik is wel zinvol, om te weten te komen dat de mens ten tijde van de impressionisten anders tegen de natuur aankeek. Door de terugblik komen wij iets te weten over de landschapsstructuur van toen en daar kunnen conclusies uit getrokken worden over mogelijk nu aanwezige potentiële, in het landschap verankerde, natuurwaarden.

Van belang is ook, zich te realiseren dat de totaliteit van „mens, natuur en landschap” een diep inwerkende inspiratiebron in het verleden is geweest en ook nog vandaag de mens kan inspireren. Wel is er een essentieel verschil tussen de inspirerende waarde van een „door de mens ten behoeve van recreatie en/of agricultuur gemaakt landschap” en een werkelijk natuurlijk landschap. Is Schubert's Forellenquintet denkbaar als geïnspireerd op een „genormaliseerde” beek? Vivaldi's Jaargetijden staan ook ergens voor. In de literatuur denke men aan de geschriften van: Herman Gorter, Aart van de Leeuw, Boutens e.a.

Dan volgen er in de discussie (blz. 70) wat kritische noten over de invloed van een aantal door mij geponeerde stellingen. Deels richt de kritiek zich op begrippen die door mij niet nader uitgewerkt werden. Dat was ook niet mogelijk in een voordracht van 25 minuten.

Over de mogelijkheden van de KNNV noemen Dekker en Van Leeuwen het van belang, toch vooral naar de functies van elementen te kijken en noemen dan die van bijen, knotwilgen, houtwallen, geriefbosjes, grienden, sloten en houtkaden. Ofschoon ik niets af wil doen van het grote belang van het verkrijgen van een juist inzicht in het functioneren van deze elementen komen de schrijvers helaas niet verder dan deze elementen. Bij mij gaat natuurbehoud, -beheer en -ontwikkeling veel verder. Het stempel dat Dekker en Van Leeuwen op mijn visie drukken als zijnde „star defensief en defaitistisch” lijkt mij wat onbezonnen.

Tot besluit:

1. Het is van het grootste belang in het natuurbehoud uit te gaan van de betekenis van oecologische differentiatie. Ik ben er mij volledig van bewust dat het nuttig kan zijn zich te verdiepen in het functioneel maken van natuurwaarden, echter met een duidelijke richtlijn: oecologische differentiatie behouden, resp. bevorderen en niet (uitsluitend) financieel voordeel en hieruit voortvloeiend maatschappelijk aanzien nastreven.
2. Bij het streven naar natuurbehoud blijft een belangrijk element: aankopen en zorgvuldig beheren van de nu nog resterende natuurlijke of half-natuurlijke gebieden en terreinen. Het is maatschappelijk thans nog de meest veilige weg – met toch nog vele bedrei-

gingen als het om „maatschappelijke prioriteiten” gaat: verkeer, waterstaat, landbouw, recreatie, volkshuisvesting, zowel op grote als kleine schaal.

3. Het is van belang de dialoog gaande te houden met de gebruikers en beïnvloeders van ons natuurlijk milieu om te proberen zoveel mogelijk van de natuurlijke elementen, structuren en processen gaande te houden en zo mogelijk te ontwikkelen.

Een aardige stelling die mij aansprak tot slot: „Het aanleren van een positieve houding ten opzichte van de natuur is wezenlijker dan het aanleren van vaardigheden haar te manipuleren” (Groenendaal, 1985).

Literatuur

- ADRIANI, M. J., 1985. Mens, milieu, natuur en landschap, rede bij het afscheid van Ir. J. C. H. Drost Rijnmond, in druk.
- ADRIANI, M. J., 1984. Vijftig jaar natuur- en landschapsbescherming. Stichting Het Zuidhollands Landschap.
- ANONYMUS, 1985. Advies betreffende te beschermen vlanders. Natuurbeschermingsraad, Utrecht.
- ANONYMUS, 1984. Levensgemeenschappen. Deel I, serie Natuurbeheer in Nederland, Pudoc, Wageningen.
- ANONYMUS, 1985. Vegetatiekartering Krimpenerwaard; t.b.v. het landinrichtingsproject. Heidemij, Landinrichtingsdienst en Staatsbosbeheer.
- BOHEMEN, H. v., 1984. Morgen is het nog niet te laat; de strategie van een veldbioloog voor de jaren '80 en '90. *Natura*, 81e jrg. nr. 2.
- BREMER, P., 1982. Wilde planten en dieren in de N.O.-Polder. I.V.N.-afdeling N.O.P.
- DEKKER, J. en T. VAN LEEUWEN, 1985. Geef de natuur toekomst, *Natura*, 82e jrg. nr. 3.
- GROENENDAAL, J. M., 1984. Floravervalsing; de mening van een oecoloog. *De Levende Natuur*, 86e jrg. nr. 4.
- MAYENBURG, F. J. en R. F. VAN BREEJEN, 1976. Natuur en Landschap in de Krimpenerwaard. Staatsbosbeheer/Stichting Het Zuid-Hollands Landschap.
- MÖRZER BRUIJNS, M., 1967. Wat moeten wij verstaan onder Natuurbehoud? *Natuur en Landschap*, 21e jrg., nr. 2.
- ODUM, E. P., 1971. *Fundamentals of Ecology*.
- VAESSEN, A., 1985. Bezig zijn met natuurbehoud op 26 januari 1985 te Ede. *Natura*, 82e jrg. nr. 3.
- VOGELWERKGROEP AVIFAUNA WEST-NEDERLAND, 1981. Randstad Broedvogels Tilburg.
- VOLKER, C. M., 1984. Na Winterswijk. Boer blijven en landschapsbehoud: Analyse van een gespannen verhouding. Rijksinstituut voor onderzoek in de Bos- en Landschapsbouw „De Dorschkamp”, Rapport 378.
- WESTHOFF, V. en E. WEEDA, 1984. De achteruitgang van de Nederlandse flora sinds het begin van deze eeuw. *Natuur en Milieu* 7-8.